

Šedesát let II. oddělení Národního archivu

Trochu historie

V letošním roce si připomínáme šedesát let od založení Státního ústředního archivu v Praze, a současně i šedesát let existence jedné z jeho částí, totiž druhého oddělení. Toto oddělení je zajímavé i tím, že jako jediné přečkalo kontinuálně do dnešních dnů všechny pozdější úpravy a reorganizace beze změn svého označení, statutu či zaměření. Uvedených úprav vnitřní struktury Státního ústředního archivu, a posléze Národního archivu, proběhlo doposud celkem jedenáct.

Druhé oddělení uchovává archiválie především z období let 1848-1918, ovšem nalezneme četné přesahy do minulosti, především u montánních fondů a císařských panství, které obsahují i středověké dokumenty. Spolu s prvním oddělením Národního archivu shromažďuje materiály týkající se dějin Českého království, resp. Rakousko-uherské říše. Zaměřuje se tudíž zejména na zpracovávání fondů, tvorbu archivních pomůcek a vyřizování badatelských dotazů a rešerší historického rázu, případně spolupracuje s úřady a institucemi.

Obdobná oddělení či přímo samostatné „historické“ archivy nalezneme také na blízkém Slovensku (Slovenský národný archív – oddelenie starších fondov, které uchovává materiály do roku 1918), v Rakousku (Österreichisches Staatsarchiv, kde materiály z období existence habsburské říše spravují dvě podřízené části, a sice Haus-, Hof- und Staatsarchiv a Allgemeines Verwaltungsarchiv), Estonsku (Rahvusarhiiv – Ajalooarhiiv, jenž sídlí v univerzitním městě Tartu, nikoliv v hlavním městě Tallinnu) či třeba Polsku (Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie, kde se rovněž uchovávají materiály z období před vznikem Polské republiky, tj. před rokem 1918). Také ruský ústřední archiv, přesněji Státní archiv Ruské federace (Gosudarstvennyj archiv Rossijskoj Federacii), zahrnuje samostatné oddělení, v němž najdeme dokumenty vztahující se k období před rokem 1917, kdy zanikla v Rusku monarchie. V Maďarském zemském archivu (Magyar Országos Levéltár) z celkových šestnácti oddělení spravovala fondy z období monarchie hned tři oddělení. V chronologickém členění je mezi prvními dvěmi odděleními dělicím rokem letopočet 1867, na třetím oddělení bychom našli rodinné archivy.

Co do počtu zaměstnanců patří druhé oddělení v rámci Národního archivu k těm menším, nikoliv však co do významu uložených archiválií, jejich využívání a co do jejich rozsahu. Se svými bezmála šestnácti kilometry archivního materiálu směle konkuruje řadě jiných samostatných archivů v českých zemích. Celkově v současnosti spravuje 123 archivních fondů. Pečuje také o několik kulturních památek. Původně sídlilo druhé oddělení v Karmelitské ulici na Malé Straně, nyní nalézá útočiště v Archivní ulici na Chodovci.

Kmenové fondy druhého oddělení tvoří část fondů, které původně příslušely k c. k. místodržitelstvímu archivu (K. k. Statthaltereii-Archiv), později k Ústřednímu archivu ministerstva vnitra. Další fondy původně patřily zemskému archivu. Podstatnou a velmi zajímavou část tvoří materiály týkající se správy císařských panství a statků v českých zemích. Nelze opomenout ani archiválie k dějinám dopravy a poštovníctví. Největšími fondy II. oddělení Národního archivu jsou České místodržitelství, Česká finanční prokuratura, Policejní ředitelství, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků (Praha) a Zemský výbor.

Pracovníci II. oddělení Národního archivu rovněž mimo jiné spolupracují na různých grantových projektech, věnují se publikační činnosti v odborných periodikách, účastní se konferencí, rovněž spolupracují s jinými domácími a zahraničními archivy (např. Vídeň, Budapešť, Bratislava, Lublaň). I v minulosti zde působilo více publikačně zdatných archivářů

a archivářek. Uvedme například Milana Churaně, Ludmilu Kubátovou, Věru Pickovou, Alenu Sakařovou, Marii Stupkovou, Alexandru Špiritovou, kteří zároveň uspořádali některé významné fondy a zanechali k nim kvalitní inventáře či katalogy.

Co se vlastní historie II. oddělení Národního archivu týká, jeho zřízení přímo souvisí se založením Státního ústředního archivu v Praze. Ten byl vytvořen dne 1. října 1954 začleněním bývalého Archivu země České do Ústředního archivu ministerstva vnitra (dříve Archiv ministerstva vnitra). O dva roky později došlo k připojení dosud samostatného Ústředního zemědělsko-lesnického archivu (původně Státní archiv zemědělský). O vzniku Státního ústředního archivu a jeho budoucí struktuře jednala podrobněji Státní archivní komise, která ve svých zprávách z let 1951-1952 počítala v rámci nového archivu s ustavením čtyř oddělení. Od roku 1954 tedy bylo druhé oddělení určeno pro období kapitalismu, tj. pro éru ohraničenou revolučním rokem 1848 a vznikem Republiky československé v roce 1918. Starší materiály se zprvu nalézaly na III. oddělení (pro období feudalismu) a novější pak na I. oddělení (pro období buržoasní ČSR a socialistické výstavby). První vedoucí II. oddělení se stala Lubomíra Durdíková, kterou 26. září 1955 vystřídal Jaromír Charous. Z II. oddělení pak vzešli i dva ředitelé celého archivu. Nejprve od roku 1970 zastával funkci ředitele Státního ústředního archivu v Praze Jaroslav Vrbata, v roce 2000 se stala ředitelkou archivu Eva Drašarová, oba bývalí vedoucí II. oddělení. Od roku 1986 spadala po určitou dobu pod druhé oddělení i studovna. V dnešní době se II. oddělení označuje jako oddělení státní správy a zemské samosprávy 1848-1918.

Přehled vedoucích II. oddělení Národního archivu

1954-1955 Lubomíra Durdíková

1955-1960 Jaromír Charous

1961-1970 Jaroslav Vrbata

1971-1979 Rudolf Rejman

1979-1985 Ludmila Kubátová

1985-1996 Helena Sýkorová

1996-2000 Eva Drašarová

2000-2004 Roman Horký

2004-2014 Milan Vojáček

od 16. IX. 2014 Jan Kahuda

Šedesát let II. oddělení Národního archivu

Příležitostný tisk k 60. výročí činnosti II. oddělení Národního archivu sestavil Mgr. Pavel Koblasa, Praha 2014.